

Sali KADRIA

SHPËRNGULJA ME DHUNË E POPULLSISË SË DIBRËS NGA USHTRIA JUGOSLLAVE NË VITET 1920-1921 PASOJAT PËR SHQIPTARËT DHE SHQIPËRINË

Në mbarim të “Luftës së Madhe”, trupat jugosllave pushtuan viset veriore dhe verilindore deri në lumin Drin, duke krijuar të ashtuquajturën “vijë strategjike”. Pushtimi nga trupat Serbo-Kroate-Slllovene i viseve shqiptare brenda kësaj “vije”, përbënte një rrezik të madh për shqiptarët, pasi ato përbënin një të gjashtë e territorit të Shqipërisë së vitit 1913, ndërkohë që në këtë rajon banonin afro 126 000 shqiptarë.¹ Në të vërtetë, synimi i drejtuesve të shtetit jugosllav ishte që “vija strategjike” të shërbente si vijë kufitare ndërmjet Shqipërisë dhe Mbretërisë Serbo-Kroate-Slllovene. Më vonë, kjo vijë do të shtrihej përtej lumit Drin. Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene synonte të shtrihej gradualisht drejt Mirditës, për ta pasur këtë krahinë si bazë strategjike, me objektiv për të dalë në bregdetin shqiptar.²

Përmes kësaj strategjie, qeveria jugosllave kishte si qëllim final, të siguronte aneksimin e viseve të Shqipërisë së Veriut, sipas propozimit të datës 14 janar 1920 i paraqitur në Konferencën e Paqes në Paris.³ Rasti i përshtatshëm për realizimin e planit të mësipërm nga ana e shtetit jugosllav, u shfaq në verën e vitit 1920. “Lufta e Vlorës” nxiti ndjenjën patriotike të banorëve të krahinës së Dibrës. Më 15 gusht 1920, banorët e krahinës së Dibrës së Vogël, filluan kryengritjen, duke sulmuar trupat jugosllave.⁴

¹ *Shqipëria në rrjedhat e historisë*, (Përmbledhje studimesh, 1912-1924), Tiranë: Onufri, 2007, f. 21; Bernd J. Fischer, *Mbreti Zog dhe përpjekja për stabilitet në Shqipëri*, përkthyer nga Krenar Hajdëri, botim i tretë në shqip, Tiranë: Çabej, 2004, f. 34; Joseph Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, përkthyer nga Kujtim Ymeri, Tiranë: Dituria, 2005, f. 265; “Rënia e Vlorës dhe trimëria e labërve”, në *Kombi*, Shkodër, 23 korrik 1920, f. 1.

² J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 267.

³ *The British National Archives*, (më tej: TNA), Foreign Office (më tej: FO) 371/ 5728, Atasheu ushtarak britanik William Strang për markezimin Curzon të Kedleston, Beograd, 6 korrik 1921.

⁴ *Bisedimet e Këshillit Kombtar, Senat, Legjislaturë* e parë, Viti I, nr. 1, Shkodër: Nikaj, 1920, f. 15.

Qeveria e Tiranës, e ndërgjegjshme se lufta në disa fronte, në Vlorë, Shkodër dhe Dibër nuk mund të kishte sukses, i këshillonte shqiptarët që të kishin kujdes. Mirëpo, kur pa se shqiptarët kishin nisur kryengritjen kundër trupave jugosllave, ajo u përpoq t'u jepte mbështetje veprimeve luftarake, ndonëse në mënyrë jo të hapur.⁵

Forcat kryengritëse shqiptare thyen trupat jugosllave dhe vijuan ndjekjen e tyre deri në kufirin e caktuar ndërkombëtarisht më 1913, në Konferencën e Ambasadorëve të Londrës.⁶ Mirëpo, më 27 gusht 1920, forca të shumta jugosllave ndërmorën një operacion ushtarak në shkallë të gjerë në brendësi të territorit të Shqipërisë. Me gjithë rezistencën e forcave shqiptare, trupat jugosllave pushtuan krahinën e Dibrës së Vogël, Martaneshit, Çermenikës, Mokrës dhe përparuan drejt Tiranës deri në Qafën e Priskës.⁷ Gazeta *Radniche Novine* e Beogradit, e datës 18 shtator 1920, shkruante se qysh prej tre muajsh, qeveria serbe kishte përgatitur ushtrinë për të ndëshkuar shqiptarët.⁸ Shteti shqiptar u ndodh para një kërcënimi të ri, i cili u shoqërua me rrjedhoja të rënda në disa drejtime.

Së pari, ky agresion krijoi një situatë të vështirë politike për shtetin shqiptar. Sulmi ushtarak jugosllav, rrezikoi seriozisht humbjen e pjesës veriore të Shqipërisë, ndërkohë që kryeqyteti i shtetit shqiptar u gjend i ekspozuar ndaj kërcënimit jugosllav. Në këto rrethana, qeveria e Sulejman Delvinës u detyrua të njoftonte Fuqitë e Mëdha për agresionin e ndërmarrë nga shteti jugosllav ndaj Shqipërisë.⁹ Më 20 shtator 1920, Fuqitë e Mëdha detyruan qeverinë jugosllave t'i tërhiqte trupat e saj ushtarake brenda “vijës strategjike”.¹⁰

⁵ Nina Smirnova, *Historia e Shqipërisë përgjatë shekullit XX*, përkthyer nga Korab Hoxha dhe Fatmir Mborja, Tiranë: Ideart, 2004, f. 107; Paskal Milo, *Politika e jashtme e Shqipërisë (1912-1939)*, vëllimi i parë, Tiranë: Toena, 2013, f. 492.

⁶ I. Strazimiri, *Kujtime historike mbi Lëvizjet e Kombëtare në qarkun e Dibrës*, Tiranë: Tirana, 1931, f. 38; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 270.

⁷ *Arkivi Qendror i Shtetit i Republikës së Shqipërisë* (më tej: AQSH), Fondi (më tej: F) 149, Viti (më tej: V) 1920, Dosja (më tej: D) I-76, fl. 12, Telegram i Aqif Pashës, drejtuar kryeministrit Sulejman Delvina, 26 gusht 1920.

⁸ “Lufta Serbo-Shqiptare”, në *Besa Shqiptare*, nr. 9, Shkodër, 7 prill 1921, f. 2.

⁹ AQSH, F. 151, V. 1920, D. 41, fl. 23-25, Notë e ministrit të Punëve të Jashtme, Mehmet Konica, drejtuar kryeministrit dhe ministrit të Jashtëm francez, Millerand, Tiranë, 9 shtator 1920; *Po aty*, fl. 26, Notë e ministrit të Punëve të Jashtme, Mehmet Konica, drejtuar kryeministrit dhe ministrit të Jashtëm francez, Millerand, Tiranë, 12 shtator 1920.

¹⁰ Xhevat Repishti, “Lufta kundër intervencionit ushtarak jugosllav në Shkodër në 1920”, në *Studime historike*, nr. 2, Tiranë: 1972, f. 57; Desanka Todorovic, *Jugoslavija i balkanske drzave 1918-1923*, Beograd: Institut za

Së dyti, agresioni jugosllav në brendësi të Shqipërisë, u shoqërua me humbje të mëdha në njerëz dhe materiale për banorët e krahinës së Dibrës. Në raportin që Mid'hat Frashëri i paraqiti Lidhjes së Kombeve (gjatë sesionit të mbajtur gjatë periudhës korrik-gusht 1921), ai deklaroi se nga sulmi jugosllav ishin shkatërruar plotësisht 6 603 shtëpi, 113 mullinj, 101 dyqane, 50 xhami dhe 18 faltore të ritit bektashi; 738 shqiptarë ishin vrarë; 238 shqiptarë ishin pushkatuar, mes të cilëve 78 ishin gra; 200 vetë ishin ekzekutuar, ndërkohë që 300 burra, 146 gra dhe 91 fëmijë ishin djegur të gjallë. Lidhur me pasojat ekonomike, raportohej se 37 072 bagëti të imëta dhe 6 228 bagëti të trasha, 1 635 kuaj dhe 11 052 750 kilogramë drithëra qenë rrëmbyer.¹¹ Deputeti britanik, koloneli Aubrey Herbert deklaronte se 120 fshatra të Shqipërisë ishin shkatërruar nga ofensiva e trupave jugosllave.¹²

Së treti, problemi më i madh që u krijua në këtë periudhë ishte se rreth 40 000 muhaxhirë (refugjatë), u detyruan të shpërnguleshin nga krahina e Dibrës dhe e viseve të tjera përgjatë lumit Drin, në drejtim të Ultësirës perëndimore të Shqipërisë. Prania e një numri kaq të madh refugjatësh, të cilët kërkonin ndihmë, në kushtet kur shteti shqiptar vijonte të ishte ende i dobët dhe me një buxhet të dobët, mbetej një shqetësim i madh për qeverinë shqiptare.¹³ Përfaqësuesi i Kryqit të Kuq Ndërkombëtar, Markuar, llogariste se vetëm gjatë vitit 1920, vdiqën jo më pak se 10 000 veta në mesin e refugjatëve fatkeq, të larguar nga represioni serb, apo si rezultat i qëndrimit jashtë në të ftohtë, nga sëmundjet dhe uria.¹⁴ Banorët e Dibrës dhe shteti shqiptar provuan sërish pasojat e agresionit jugosllav gjatë vitit 1921. Kësaj here, shkak për vuajtjet e tyre u bë kapedani i Mirditës, Marka Gjoni, i cili nxiti mbështetësit e tij për organizimin e “Kryengritjes së Mirditës”. Me sa duket, nga qarqet politike serbe, Marka Gjoni u konsiderua

Savremenu Istoriju, 1979, f. 77. P. Milo, *Politika e jashtme e Shqipërisë...*, f. 495; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 272.

¹¹ Arkivi i Ministrisë për Evropën dhe Punët e Jashtme (më tej: AMEPJ), Viti (më tej: V.) 1921, Dosja (më tej: D.) 45/1, f. 95-102, Fjala e kryetarit të delegacionit shqiptar Fan S.Noli në Këshillin e Lartë të Lidhjes së Kombeve, 25 qershor 1921; P. Milo, *Politika e jashtme e Shqipërisë...*, f. 521; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 272; “Çashtja jonë dhe Kabineti i Vronit qi ra”, në *Shkumini*, nr. 26, Elbasan, 8 korrik 1921, f. 1; “Mizorina e salvime serbe”, në *Besa Shqiptare*, nr. 5, Shkodër, 10 mars 1921, f. 3.

¹² J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 270.

¹³ AMEPJ, V. 1921. D. 45/1, f. 95-102, Fjala e kryetarit të delegacionit shqiptar Fan S.Noli në Këshillin e Lartë të Lidhjes së Kombeve, 25 qershor 1921; P. Milo, *Politika e jashtme e Shqipërisë*, f. 521; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 272.

¹⁴ J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 271.

si njeriu i duhur, për të realizuar planet e tyre në Shqipëri. Burimet britanike pohojnë qartë se Marka Gjoni nuk i pëlqeu pagesa prej 20 napolona ari që merrte çdo muaj nga qeveria shqiptare, por preferoi më mirë të pasurohej me të holla që vinin nga jashtë “duke e shitur veten shtrenjtë”, në kurriz të interesave të atdheut.¹⁵ Ndërhyrja e pandërprerë dhe e paprovokuar e ushtrisë jugosllave në mbështetje të “Kryengritjes së Mirditës” e përkeqësoi më tej gjendjen e banorëve të Dibrës. Kjo krahinë shërbente si korridor për kalimin e trupave serbe dhe atyre mercenare në mbështetje të kryengritësve mirditorë.

Në aspektin politik, mbështetja jugosllave ndaj Kryengritjes së Mirditës, synonte arritjen e disa objektivave të rëndësishme. Së pari, krijimin e një përplasjeje midis popullsisë katolike të krahinës së Mirditës dhe trupave të qeverisë shqiptare. Së dyti, ndërhyrja në Mirditë synonte t’i shkaktonte vështirësi të parikuperueshme procesit të ndërtimit të shtetit shqiptar.¹⁶ Së treti, qeveria jugosllave dëshironte ta diskreditonte Shqipërinë para Fuqive të Mëdha dhe të farkëtonte idenë të drejtuesit e kancelarive evropiane se, fiset e Shqipërisë së Veriut nuk e njihnin qeverinë e Tiranës, prandaj ato dëshironin një regjim autonom.¹⁷

Situata në terren u acarua së tepërmi gjatë muajve shtator-tetor 1921. Në fund të tetorit 1921, qeveria jugosllave vendosi të ndërmerre përpjekjen e fundit për pushtimin e Shqipërisë së Veriut.¹⁸ Trupat jugosllave ndërmorën një sulm të ashpër ndaj Arrasit, Lurës dhe Oroshit. Ndërkohë, forca të tjera jugosllave marshuan nga veriperëndimi, pushtuan Obotin dhe Shirokën dhe arritën në Shëngjin. Për shkak të pranisë së forcave jugosllave deri në afërsi të Lezhës, me mijëra shqiptarë u detyruan të zhvendoseshin në drejtim të maleve me dëborë ose përgjatë luginës së Matit. Prania e trupave jugosllave rreth 60 kilometra afër kryeqytetit të Shqipërisë, shkaktoi shqetësim të madh brenda vendit.¹⁹ Para drejtuesve të shtetit shqiptar u krijua një situatë e

¹⁵ *British National Archives*, (më tej: TNA), Foreign Office (më tej: FO) 371/ 5728, H. C. A. Eyres për Earl Curzon të Kedleston, Durrës, 7 korrik 1921; *Po aty*, FO 371/ 5729, H. C. A. Eyres për Earl Curzon të Kedleston, Durrës, 3 gusht 1921; *Po aty*, FO 371/ 5730, H. C. A. Eyres për markezin Curzon të Kedleston, Durrës, 8 shtator 1921.

¹⁶ *Po aty*, FO 371/ 5730, W. Strang për Foreign Office, Beograd, 25 shtator 1921.

¹⁷ *Po aty*, FO 371/ 5728, Atasheu ushtarak britanik William Strang për markezin Curzon të Kedleston, Beograd, 6 korrik 1921.

¹⁸ *Ultimali i Sërbëve*, në *Shqipëri’ e Re*, nr. 51, Konstancë, 23 tetor 1921, f. 4; “Vllazen kshtenim Mirdit e tan Dukagjin!” (Fletë volante e hedhur nga jugosllavët me aeroplan më 1 nëntor në rrethet e Lezhës në gjuhën shqipe), në *Shkumini*, nr. 37, Elbasan, 11 Vjeshtë e III-të 1921, f. 2.

¹⁹ TNA, FO 371/ 5732, Telegram i H. C. A. Eyres për Foreign Office, Durrës, 31 tetor 1921; *Po aty*, FO 371/ 5733, H. C. A. Eyres për markezin Curzon të Kedleston, Durrës, 30 tetor 1921; *Po aty*, Tel. i H. C. A. Eyres për Foreign Office, Durrës, 4 nëntor 1921.

vështirë politike. Tashmë, trupat jugosllave kishin depërtuar nga dy anët, në thellësi të vendit dhe shqiptarët rrezikonin seriozisht që të humbasin pjesën e Shqipërisë së Veriut. Në këto kushte, qeveria shqiptare vendosi të vepronte në dy drejtime kryesore: t’i drejtohej Lidhjes së Kombeve dhe qeverive perëndimore për ndihmë, për të ndaluar këtë agresion, si dhe të kundërpërgjigjej me të gjithë fuqinë e saj, sulmit të forcave serbe.

Veprimtaria agresive e shtetit jugosllav, i dha për të kuptuar diplomacisë perëndimore dhe kryesisht asaj britanike se, aneksimi i territoreve të tjera shqiptare nga shteti jugosllav, do të shkaktonte shkatërrimin e mjaftë zonave të banuara si dhe eksodin masiv të popullsisë shqiptare. Madje, qeveria jugosllave do të shfrytëzonte këtë pozitë të privilegjuar, për të kërcënuar Shkodrën dhe Tiranën, por edhe për të minuar ndikimin e qeverisë shqiptare brenda vendit. Për rrjedhojë, me nxitjen e qeverisë jugosllave, pritej që anarkia të vijonte më tej në Shqipëri.²⁰

Lordi Robert Cecil kritikoi diplomacinë britanike për qëndrimin e saj të tërhequr ndaj agresionit jugosllav kundër Shqipërisë. Ai e cilësoi atë si të paaftë, për të përmbushur detyrimet e parashikuara nga Konventa e Lidhjes së Kombeve. R. Cecil u shpreh se Britania e Madhe, si anëtare e Lidhjes së Kombeve, kishte “harruar” nenin 6 të kësaj konvente, sipas së cilës përcaktohej se “pushtimi i një vendi nga një shtet tjetër, përbën një akt lufte ndaj të gjithë anëtarëve të Lidhjes së Kombeve”. Ai paralajmëroi qeverinë britanike se “serbët në përgjithësi dhe Nikolla Pashiç në veçanti, ishin një kërcënim i përhershëm për paqen në Evropë. Meqenëse ndodhen në mes të Ballkanit, ata ishin në gjendje t’i vinin zjarrin menjëherë këtij rajoni, të cilën e kanë bërë më se njëherë në të shkuarën”. R. Cecil shprehej se qeveria britanike duhej të mbante parasysh se “serbët janë populli më barbar në Evropë dhe se ata mund të kontrollohen vetëm përmes një veprimi shumë të ashpër”.²¹

Faktori kryesor që nxiti qeverinë britanike të ndërhynte në mbrojtje të shqiptarëve ishte lordi Robert Cecil. Më 7 nëntor 1921, kryeministri britanik, David Lloyd George, i dërgoi një telegram Sekretarit të Përgjithshëm të Lidhjes së Kombeve, Eric Drummond, në të cilin thuhej: *“Meqenëse përparimi në vazhdim i forcave serbo-kroate-slllovene në Shqipëri ka një natyrë që trazon paqen ndërkombëtare, qeveria e Madhërisë së Tij... kërkon thirrjen e një mbledhjeje urgjente të Këshillit të Lidhjes së Kombeve, ku të shqyrtohej situata dhe të vendosej për masat që duhej të merreshin, sipas artikullit 16 të Konventës së Lidhjes së Kombeve”*, për

²⁰ Po aty, FO 371/ 5731, Tel. i H. C. A. Eyres për Foreign Office, Durrës, 29 shtator 1921.

²¹ Po aty, FO 371/ 5733, Lord Robert Cecil për kryeministrin britanik, David Lloyd George, Londër, 4 nëntor 1921.

agresionin e Mbretërisë Serbo-Kroate-Slllovene ndaj Shqipërisë.²² Në nëntor të vitit 1921, me ndërhyrjen e qeverisë britanike, Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene u bë shteti i parë pas Luftës së Parë Botërore, që u vendos në bankën e të akuzuarve, si shtet agresor ndaj një vendi tjetër, në shkelje të Konventës së Lidhjes së Kombeve.²³ Kjo i dha një goditje të fortë autoritetit që gëzonte shteti jugosllav në arenën ndërkombëtare.²⁴ Gazeta serbe “Pravda” shkruante se “*tashmë, ne jemi vendosur më poshtë se shqiptarët, përderisa ndodhemi përpara gjykimit ndërkombëtar. Prandaj, të gjithë ata që na sollën në këtë katastrofë, duhet të mbajnë përgjegjësi*”. Ndërkaq, gazeta tjetër serbe “Epoka” shprehte habinë se “*si ishte e mundur që Nikolla Pashiç nuk arriti të shmangte një gabim kaq të madh...*”. Ajo arrinte në përfundimin se “*për viktimat e pafajshme, sakrificat në këtë aventurë të panevojshme dhe për miliona dinarë të shpenzuara kot, turpi duhet të bjerë mbi kokën e Pashiçit*”.²⁵

Çështja e Mirditës mbeti e hapur deri në fund të nëntorit 1921.²⁶ Në fund të këtij muaji, trupat e qeverisë shqiptare të komanduara nga Ahmet Zogu hynë në Orosh pa asnjë incident dhe vendosën autoritetin e shtetit shqiptar në Mirditë. Më 28 nëntor 1921, qeveria shqiptare dekretoi një amnisti të përgjithshme. Konsulli britanik Heathcote-Smith i gjendur në Orosh, raportonte se me përjashtim të 15 krerëve mirditorë që ishin larguar nga vendi, pjesa e mbetur e parisë dhe banorët e Mirditës u betuan se do të ishin besnikë ndaj shtetit shqiptar, ndërsa qeveria vendosi të ndiqte politikën e pajtimit kombëtar.²⁷ Natyrisht, në tërheqjen e forcave jo të rregullta nga brendësia e Shqipërisë, ndikoi edhe qëndrimi i vendosur i Fuqive të Mëdha.²⁸ Agresioni jugosllav i vitit 1921, pati pasoja të rënda edhe për ekonominë dhe financat e shtetit shqiptar. Përpjekjet për mbrojtjen e vendit,

²² *Po aty*, FO 371/ 5733, Tel. i kryeministrit britanik, D. Lloyd George, për Sir E. Drummond, Sekretar i Përgjithshëm i Lidhjes së Kombeve, Gjenevë, 7 nëntor 1921.

²³ *Po aty*, FO 371/ 5733, G. S. Spicer i Zyrës së Kabinetit për Tufton, [nuk ka datë]; “Çashtja e kufive para Lidhjes s’Kombeve”, në *Djalëria*, nr. 20-22, Vienë, gusht-tetor 1922, f. 1.

²⁴ TNA, FO 371/ 5733, Sir A. Young për Foreign Office, Beograd, 11 nëntor 1921.

²⁵ *Po aty*, FO 371/ 5735, Ekstrakte gazetash serbe bashkëlidhur relacionit të Sir A. Young për markezin Curzon të Kedleston, Beograd, 23 nëntor 1921.

²⁶ TNA, FO 371/ 5735, Letër e Prof. Anton Ashiku, ministër i Kulteve në qeverinë e “Republikës së Pavarur të Mirditës” për Sir A. Young në Beograd, Prizren, 26 nëntor 1921.

²⁷ *Po aty*, FO 371/ 5735, Telegram i Heathcote C. Smith për F. O., Durrës, 8 dhjetor 1921; *Po aty*, FO 371/ 5735, Heathcote C. Smith për markezin Curzon të Kedleston, Durrës, 9 dhjetor 1921.

²⁸ *Po aty*, FO 371/ 5733, Sir R. Granet për Foreign Office, Romë, 10 nëntor 1921; *Po aty*, FO 371/ 5735, Konferenca e Ambasadorëve për të ngarkuarin me Punë të Mbretërisë Serbo-Kroate-Slllovene, Paris, 18 nëntor 1921.

e detyruan qeverinë shqiptare të importonte një sasi të konsiderueshme municioni nga Italia. Sulmet e vazhdueshme jugosllave dhe fushata për mbrojtjen e vendit si dhe blerja e municioneve i kushtuan rënd buxhetit të dobët të shtetit shqiptar.²⁹

Gjatë mbledhjes së Këshillit të Lidhjes së Kombeve, të datës 16 nëntor 1921, përfaqësuesi i Shqipërisë, Mehdi Frashëri, deklaroi se sulmi i padrejtë dhe i paprovokuar serb, i kishte kushtuar buxhetit të shtetit shqiptar, një shpenzim prej dy milionë franga ari, pa llogaritur shkatërrimet e pronës. Prandaj, në emër të qeverisë shqiptare, ai kërkoi dëmshpërblim nga shteti jugosllav. Përfaqësuesit jugosllavë, Mateja Boshković, Slobodan Jovanović dhe Tihomir Popović, mohuan akuzat se ushtria jugosllave kishte kaluar vijën strategjike. Ata theksonin se popullsia e krishterë e Mirditës ishte ngritur kundër shtypjes së ushtruar nga qeveria “turke” e Tiranës. Madje, M. Boshković u shpreh se trupat shqiptare ishin agresore. Përfaqësuesi i qeverisë shqiptare u kundërpërgjigj: “*Shqetësimi i qeverisë serbo-kroatesllovene për katolikët e Mirditës është i ri, pasi pak kohë më parë, shqetësimi i saj ishte shfaqur në favor të myslimanëve të qeverisë së Esad Pashës. Por, e vërteta ishte se shqetësimi i qeverisë jugosllave shfaqej për çdo tradhtar të vendit tim*”.³⁰

Sipas vlerësimeve të burimeve perëndimore, agresioni jugosllav i vitit 1921 shkaktoi çrregullimin e financave të Shqipërisë, duke e çuar borxhin e Shqipërisë në rreth 7 milionë franga ar. Prandaj, përfaqësuesi britanik në Lidhjen e Kombeve, H. A. L. Fisher, deklaroi se sulmi i padrejtë dhe i paprovokuar jugosllav i kishte kushtuar thesarit të Shqipërisë 7 milionë fr. ar, pa llogaritur shkatërrimet e pronave të shtetasve shqiptarë. Prandaj, qeveria shqiptare rezervonte të drejtën që të përlllogaritej masa e dëmit për këto prona si dhe të kërkonte dëmshpërblim.³¹ Agresioni jugosllav kundër Shqipërisë, shkaktoi një krizë të rëndë urie apo krizë humanitare nëse do të përdorej terminologjia e duhur. Kriza e urisë filloi në vitin 1921

²⁹ *Po aty*, FO 371/ 5731, H. C. A. Eyres për markezin Curzon të Kedleston, Durrës, 28 shtator 1921; *Po aty*, FO 371/ 5731, Tel. i H. C. A. Eyres për Foreign Office, Durrës, 29 shtator 1921.

³⁰ *Official Journal of the League of Nations*, Report of December 1921, pp. 1190-1191; “Mehdi Frashëri - Nga Gjeneva. Korrespondencë e posaçme”, në *Shqipëri' e Re*, nr. 58, Konstancë, 4 dhjetor 1921, f. 4; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 298-299.

³¹ TNA, FO 371/ 7328, “An Albanian Republic - Ahmed Bey as President”, in *Morning Post*, 3 October 1922, shkruar nga korrespondenti i gazetës në Beograd; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 298.

dhe arriti kulmin gjatë viteve 1923-1924, kur ajo përfshiu të gjithë popullsinë e Shqipërisë së Veriut.³²

Në vitin 1921, ministri britanik H. C. A. Eyres, komandanti zviceran Marconard dhe një përfaqësues i Kryqit të Kuq Ndërkombëtar, vizituan krahinat e prekura nga luftimet. Ata pohonin njëzëri se, në të gjithë luginën e Drinit nuk kishte mbetur gjë tjetër veçse fshatra të djegura e të rrënuara dhe e gjithë lugina tashmë ishte e pabanuar. Për më tepër, Eyres theksonte se në këto vise kishte ndodhur një reprezalje mizore, ndërkohë që shqiptarët ishin përpjekur të mbroheshin nga sulmet dhe masakrat serbe.³³ Në fillim, nga diplomatët britanikë mendohej se rreth 45 mijë banorë që përbënin gjysmën e popullsisë që jetonte përgjatë Luginës së Drinit, rrezikonin të vdisnin për shkak të urisë.³⁴ Më vonë, nga të dhënat e mbledhura në terren rezultoi se rreth 80 mijë banorë të viseve veriore të Shqipërisë, rrezikonin të vdisnin, për shkak të mungesës së ushqimit bazë.³⁵

Qeveria shqiptare e ndërgjegjshme për situatën e rëndë të krijuar në mesin e shqiptarëve të pjesës së veriut të vendit, u përpoq të zbuste krizën me mundësitë që kishte në dispozicion. Gjatë vitit 1923, ajo shpenzoi dhjetë mijë napoleona për këtë qëllim, por shumica e akorduar prej saj ishte krejt e papërfillshme.³⁶ Prandaj, gjatë vitit 1923, miqtë e Shqipërisë, Miss Edith Durham, Aubrey Herbert si dhe qytetarë të tjerë britanikë, u përpoqën të ndihmonin me ndihma refugjatët shqiptarë që ndodheshin në nevojë. Në fushatën për shpëtimin e banorëve të Dibrës dhe të Shqipërisë së Veriut u angazhuan edhe diplomatët britanikë rezidentë në Shqipëri, të cilët sensibilizuan qeverinë dhe opinionin britanik. Grupi i miqve të Shqipërisë në Britaninë e Madhe themeluan “Fondin e Ndihmës për Shqipërinë” - (Albanian Relief Fund) për mbledhjen e të hollave në ndihmë të shqiptarëve.³⁷ Edith Durham dhe grupi i miqve të Shqipërisë gjatë kësaj periudhe arritën të mbledhnin një shumë prej 1 640 sterlinash në ndihmë të

³² Hysen Kordha-Tefta Gjoleka, *Shoqëria “Bashkimi” (1922-1925)*, Tiranë: 8 Nëntori, 1987, f. 16.

³³ TNA, FO 371/ 5731, H. C. A. Eyres për markezin Curzon të Kedleston, Durrës, 28 shtator 1921; J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 271.

³⁴ TNA, H. C. A. Eyres për Markezin Curzon të Kedleston, K. G., Durrës, 11 janar 1924.

³⁵ J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 329.

³⁶ TNA, FO 371/9642, H. C. A. Eyres për Markezin Curzon të Kedleston, K. G., Durrës, 11 janar 1924, No. 1, (12/412/ 6); *Po aty*, Ekstrakt nga protokollu provizor i mbledhjes së gjashtë të Sesionit të 28-të të Këshillit të Lidhjes së Kombeve, datë 13 mars 1924; *Po aty*, Njoftim i Cadogan, përfaqësuesit të Britanisë së Madhe në Këshillin e Lidhjes së Kombeve për Foreign Office, Gjenevë, 14 mars 1924.

³⁷ J. Swire, *Shqipëria. Ngritja e një mbretërie*, f. 329.

shqiptarëve.³⁸ Për të kapërcyer këtë katastrofë humanitare, qeveria shqiptare iu drejtua për ndihmë edhe Lidhjes së Kombeve.³⁹ Kjo organizatë ndërkombëtare akordoi një shumë të përgjithshme prej 20 mijë sterlinash, si ndihmë për banorët e Shqipërisë së Veriut.⁴⁰ Meqenëse shuma e mësipërme, nuk mjaftonte për të plotësuar nevojat e popullsisë, profesori zviceran Eugén Pittard, i ngarkuar nga Lidhja e Kombeve me detyrën e shpërndarjes së ndihmave në Shqipëri, kërkoi me urgjencë, një fond tjetër prej 75 mijë frangash zvicerane, për të plotësuar nevojat më urgjente të popullsisë shqiptare të prekur nga uria.⁴¹

Puna për shpërndarjen e ndihmave filloi më 5 korrik dhe përfundoi më 14 gusht 1924. Në këtë mënyrë, falë ndihmës së Lidhjes së Kombeve, u arrit që të lehtësohej disi vuajtja dhe mjerimi i refugjatëve shqiptarë, të cilët u detyruan të shpërnguleshin nga vatrën e tyre, për shkak të agresionit jugosllav. Gjithashtu, nga kjo ndihmë bujare përfitoi edhe popullsia e viseve veriore të Shqipërisë që vijonte të ndjente pasojat e inkursioneve të ushtrisë jugosllave. Ministri britanik, H. C. A. Eyres në Durrës, shprehej se sasia e misrit ishte shpërndarë në kohën e duhur në mesin e banorëve në nevojë të Shqipërisë së Veriut, për rrjedhojë, rreth 80 mijë banorë të këtyre viseve të prekur nga uria, arritën të shpëtonin nga vdekja e sigurte.⁴²

³⁸ TNA, FO 371/9642, Letër e M. Edith Durham për Harold Nicolson, Londër, 6 shkurt 1924; *Po aty*, Letër e M. Edith Durham për kryeministrin R. MacDonald, Londër, 7 shkurt 1924.

³⁹ *Po aty*, Ekstrakt nga protokollu provizor i mbledhjes së gjashtë të Sesionit të 28-të të Këshillit të Lidhjes së Kombeve, datë 13 mars 1924; *Po aty*, Njoftim i Cadogan, përfaqësuesit të Britanisë së Madhe në Këshillin e Lidhjes së Kombeve për FO, Gjenevë, 14 mars 1924.

⁴⁰ *Po aty*.

⁴¹ *Po aty*, Njoftim i ministrit britanik H. C. A. Eyres për Sekretarin britanik të Shtetit, James Ramsay MacDonald, Durrës, 21 prill 1924.

⁴² *Po aty*, Relacion i ministrit britanik H. C. A. Eyres për James Ramsay MacDonald në Londër, Durrës, 25 shtator 1924.

